

Lužiška srbščina

Matej Šekli

Lužiščina ali lužiška srbščina je genetolingvistično gledano osrednji del zahodne slovanščine, znotraj katere tvori lužiško podskupino, ki predstavlja prehod med lehitsko in češko-slovaško podskupino. Kot avtohtoni jezik je prisotna v pokrajini Lužica (gluž. *Łužica*, dluž. *Łužyca*, nem. *Lausitz*) ob reki Sprevi (gluž./dluž. *Sprewja*, nem. *Spree*). Sociolingvistično gledano pozna dva knjižna jezika: gornjo in dolnjo lužiščino. Gornja Lužica (gluž. *Hornja Łužica*, nem. *Oberlausitz*) s središčem v mestu *Budyšin* (nem. *Bautzen*) je politično administrativno del nemške svobodne dežele Saške, Dolnja Lužica (dluž. *Dolna Łužyca*, nem. *Niederlausitz*) s središčem v mestu *Chóšebuz* (nem. *Cottbus*) pa nemške dežele Brandenburg. Tako na Saškem kot v Brandenburgju je lužiščina ob nemščini uradno priznana kot uradni jezik. Na dvojezičnem območju se javni topografski napisi zato pojavljajo v nemščini in lužiščini. Njeni nosilci sami sebe imenujejo (*Lužiški*) *Srbi* (gluž. *Łužiscy*) *Serbja*, dluž. *Łužyske*) *Serby*, nem. (*Lausitzer*) *Sorben*.

Lužiško jezikovno ozemlje je bilo v preteklosti veliko obsežnejše od današnjega. V času največje ekspanzije Slovanov v 9. in 10. stoletju je starolužiška poselitev na zahodu segala strnjeno do rek Labe (luž. *Łobjo*, nem. *Elbe*) in Sale (luž. *Solawa*, nem. *Sala*), nestrnjeno dalje na zahod v zgornji tok reke Majne (gluž. *Mohan*, nem. *Main*), ter na vzhodu do reke Nise (luž. *Nysa*, nem. *Neiße*). Po germanizaciji večjega dela starolužiškega jezikovnega ozemlja po nemški srednjeveški vzhodni kolonizaciji je današnje lužiško jezikovno ozemlje omejeno na svoj nekdanji vzhodni rob ob reki Sprevi.

V srednjeveških virih so na starolužiškem jezikovnem ozemlju izpričana različna slovanska plemena kot Milčani na ozemlju današnje Gornje Lužice, Lužičani in Sprevljani na območju današnje Dolnje Lužice ter Srbi, Nižani, Dalemnici/Glomači, Hutici, Koledici in drugi zahodno od Lužice. Ime Srbi, ki se je prvotno nanašalo na pleme ob izlivu Sale v Labo (v latinskih virih *regio Surbi*), se je postopoma posplošilo za poimenovanje celotnega ljudstva. Na obseg nekdanje starolužiške poselitve kažejo zemljepisna imena lužiškega izvora v nemščini kot *Leipzig*, *Chemnitz*, *Meißen*, *Dresden*, *Berlin* (prim. luž. *Lipsk*, *Kamenica*, *Mišno*, *Drježdžany*, *Berlin/Barlin*).

Lužiščina jezikovno predstavlja naravni prehod med lehitsčino na eni strani ter češčino in slovaščino na drugi. Z lehitsčino jo vežejo naslednje glasovne inovacije: a) premet jezičnikov brez podaljšave (polj. *wrona*, *głowa*, dluž. *wron*, *głowa*, gluž. *wróna*, *hłowa* : češ. *vrána*, *hlava* < psl. **vorna*, **golva*); b) preglas **e* > **o* v položaju pred nemehčanim soglasnikom (polj. *żona*, *czolo*, dluž. *żona*, *colo*, gluž. *żona*, *čolo* : češ. *žena*, *čelo* < psl. **žena*, **čelo*); c) odrazi praslovanskih dvoglasniških zvez **Cь/ьRC* (polj. *gardło*, *czarny*, *śmierć*, dluž. *gjadło*, *carny*, *smjerś*, gluž. *hordło*, *čorny*, *smjerc* : češ. *hrdlo*, *černý*, *smrt* < psl. **gьrdlo*, **čьrnъjь*, **sьmьrtь*); č) sprememba kolikostnih samoglasniških nasprotij v kakovostna (polj. *gród* : *grodu*, gluž. *hród* : *hroda* < psl. **gordь*, **gorda*); d) odrazi praslovanskih **t*, **d* v položaju pred sprednjimi samoglasniki (polj. *cichy*, *dziatać*, dluž. *śichy*, *želaś*, gluž. *ćichi*, *dźelać* : češ. *tichý*, *dělat* < psl. **tixъjь*, **dělati*). S češčino in slovanščino ima skupno na primer raznosnjenje praslovanskih nosnih samoglasnikov (polj. *ząb*, *maź*, *ręka* : dluž./gluž. *zub*, *muź*, *ruka*, češ. *zub*, *muž*, *ruka*). Sicer pa je dolnja lužiščina jezikovno bližja lehitsčini, gornja lužiščina pa češčini in slovaščini:

a) odražanje praslovanskega *g (polj. *noga*, dluž. *noga* : gluž. *noha*, češ. *noha*); b) ohranjanje mehкости oziroma otrdevanje praslovanskih *č, *ž, *š (polj. *czysty*, *żywy*, *szyć*, dluž. *cysty*, *żywy*, *šyś* : gluž. *čisty*, *živy*, *šić*, češ. *čistý*, *živý*, *šít* < psl. *čistъjь, *živъjь, *šiti); c) odrazi praslovanskega *ę (polj. *pieć*, *piąty*, *mięso* : dluž. *pěš*, *pěty*, *měso* : gluž. *pječ*, *pjaty*, *mjaso*, češ. *pět*, *pátý*, *maso* < psl. *pęть, *pęтьjь, *męso).

Najstarejše ohranjeno besedilo v (gornji) lužiščini je *Budyšinska meščanska prisega* (gluž. *Budyska měščanska přisaha*) iz okrog leta 1500. Knjižna jezika sta se začela oblikovati v obdobju reformacije. Prevod Nove zaveze v doljno lužiščino Mikławša Jakubice iz leta 1548 je ostal v rokopisu. Prva dolnjelužiška tiskana knjiga je prevod Luthrove pesmarice in malega katekizma Albina Mollerja (1541-1618) iz leta 1574, prva gornjelužiška tiskana knjiga pa je prevod katekizma Wjaclawa Worjeha (1564-1618) iz leta 1595. Natis prevoda Nove zaveze v gornjo lužiščino je leta 1706 priskrbel Michał Frencl (1628-1706), v doljno lužiščino pa leta 1709 Jan Bogumił Fabricius (1681-1741). Prevod celotne Biblije v gornjo lužiščino iz leta 1728 je delo komisije lužiškosrbskih evangeličanskih duhovnikov. Osnova knjižne dolnje lužiščine je chósebuško narečje. V Gornji Lužici pa sta se od 17. stoletja dalje izoblikovali dve različici knjižnega jezika, evangeličanska na osnovi budyšinskega narečja in katoliška na osnovi kulowskega narečja (okrog mesta gluž. *Kulow*, nem. *Wittichenau*). Delo katoliških duhovnikov sta prva gornjelužiška tiskana slovnica *Principia linguae Wendicae* (1679) Jakuba Xaverja Ticina (1656-1693) in prvi gornjelužiški slovar *Vocabularium Latino-Serbicum* (1721) Jurija Hawštyna Swětlika (1650-1729). Najpomembnejši klasiki lužiške književnosti so Handrij Zejler (1804-1872) in Jakub Bart-Ćišinski (1856-1909) v Gornji Lužici ter Mato Kósyk (1853-1945) v Dolnji Lužici. Do poenotenja knjižne gornje lužiščine kot kompromisa med evangeličansko in katoliško knjižno različico je prišlo šele po drugi svetovni vojni (sodobna knjižna lužiščina ima na primer »evangeličanske« končnice pridevnika tipa *dobr-eho*, *dobr-emu* in »katoliške« končnice zaimkov tipa *sam-oho*, *sam-omu*).

II 761

Laut- und Formenlehre

der

oberlausitzisch-wendischen Sprache.

Mit besonderer Rücksicht

auf das

Altslawische

Gram. II 135

verfasst von

Professor Dr. **C. T. Pfuhl,**

Lehrer am Bisthum'schen Gymnasium in Dresden, Ritter des königl. preussischen Kronen-Ordens 4. Klasse.

997

Bautzen.

Schmalzer & Pech.

1867.

Slika 15: Pfuhl, Christian Traugott: Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Altslawische. Bautzen: Schmalzer & Pech, 1867.

BOGUMIŁ ŠWELA

GRAMMATIK
DER NIEDERSORBISCHEN
SPRACHE

2. Auflage

Bearbeitet und herausgegeben
von Dr. Frido Mětšk

1952

DOMOWINA-VERLAG BAUTZEN

Slika 16: Šwjela, Bogomił: *Grammatik der niedersorbischen Sprache*. 2. Auflage, bearbeitet und herausgegeben von Frido Mětšk. Bautzen: Domowina-Verlag, 1952.